

■ Ritas Aksenokas lomas tēlotāja Marija Bērziņa un Alfrēda Rubika atveidotājs Uldis Anže savu dialogu izvērs antikās traģēdijas mērogā, tam pielīdzinot arī Latvijas neseno vēsturi. Metaforisko spriedzi palīdz uzturēt mākslinieka Kristiana Brektes zīmēm un simboliem piesātinātā scenogrāfija. Foto - Matiss Markovskis

JŪS PALIKSIET PIE SAVA

Režisora Roberta Daubura iestudētā Jāņa Joņeva luga *Principiāla nostāja* Latvijas Nacionālajā teātrī nesenās vēstures troksni iesprosto vienā būrī ar divām nesatricināmām pārliecībām **Teksts Henrieta Verhoustinska, LTV**

Skatoties *Principiālu nostāju*, sākumā domāju, ka šī būs izrāde galvenokārt manai paaudzei un vecākiem. Tiem, kuri atceras barikādes, OMON, augusta puču, Alfrēdu Rubiku televīzijas ekrānā un laiku, kad vecā valsts vēl nebija pavisam beigusī pastāvēt, bet jaunā tikai mācījās par tādu būt. Taču man blakus sēdošā divdesmit gadu vecā skatītāja teica, ka izrādē visu sapratusi, jo par šo laiku mācījusies skolā, un ka redzētais viņu aizrāvis. Tas man šķiet viens no

svarīgākajiem jauniestudējuma panākumiem.

NO CILVĒKA LĪDZ VALSTIJ

Režisora Roberta Daubura un dramaturga Jāņa Joņeva iecerētā triloģija par sevišķi svarīgu lietu izmeklētāju Ritu Aksenoku sākas pagājušajā sezonā ar izrādi *Ko var cilvēks* – krimināldrāmu, kurā 70. gadu krimināllieta kļuva par iespēju runāt ne tikai par noziegumu un sodu, bet arī par cilvēka izvēli. Toreiz Sanitas Paulas lietišķajai, savaldīgajai Ritai pretī stājās Mārča Maņjakova Aleksandrs Volkevičs – noziedznieks, kuru Jānis Joņevs nebija uz-

rakstījis kā plakanu briesmoni. Kritiķe Valda Čakare toreiz savā recenzijā trāpīgi uzsvēra, ka lugas mugurkaulu veido divu spēcīgu personību pretstāve, nevis pats kriminālais sižets.

Jānis Joņevs triloģijas uzbūvi formulējis vienkārši: pirmā daļa ir par noziedznieku, otrā – par izmeklētāju, savukārt trešā būs par upuri, kaut arī visi trīs aspekti klātesoši katrā daļā. Konkrētais trešās izrādes stāsts pagaidām nav publiski atklāts, bet es klusībā ceru, ka tas būs par Ritas Aksenokas darbību apzēlošanas dienestā.

Principiāla nostāja, salīdzinot ar *Ko var cilvēks*, pārceļ Ritu Aksenoku aptuveni

divdesmit gadu uz priekšu. Darbība risinās Latvijas neatkarības atjaunošanas laikā un no individuāla nozieguma palielina mērogu līdz valstiskam nodarījumam. Pirmajā daļā Ritai pretī bija cilvēks, kurš pārkāpis likumu, tagad – cilvēks, kurš savu rīcību pamato ar pārliecību par to, kādam likumam un kādai valstij būtu jābūt. Alfrēda Rubika lieta Jānim Joņevam kļūst par ideālu materiālu lugai par principialitāti – īpašību, kuru uz sevi vienlīdz droši varētu attiecināt abi pretinieki.

DIVAS PASAULES

Dramaturgs lugas sākumā godīgi no-

sprauž robežu starp dokumentu un teātri: «Izrādes darbība notiek Ritas un tautas atmiņā.» Viņš norāda, ka aprakstītie notikumi ir patiesi, taču liecības nereti pret-runīgas; izmantotas intervijas, protokoli un citi materiāli, savukārt lielākā daļa dialogu ir izdomāti. *Principiāla nostāja* nav skatuviski ilustrēti krimināllietas sējumi. Tā ir dokumentos balstīta autora versija, kuras skatpunkts nepārprotami ir Ritas Aksenokas pusē.

Jānis Jonevs neizliekas par neitrālu šķīrējtiesnesi, taču arī nepadara Alfrēdu Rubiku par karikatūru. Ulda Anžes Rubikam izrādē ir sava loģika, humors, pašcieņa un pārliecība, ka viņš nav mainījies, mainījies ir pasaule. Tāpēc sadursme ar Ritu Aksenoku ir daudz interesantāka par vienkāršu labā un ļaunā pretstatījumu. Abi sevi uzskata par godīgiem un principiāliem. Atšķirība ir tajā, kam šie principi kalpo. Marijas Bērziņas Rita Aksenoka turas pie nepieciešamības noskaidrot notikumu, kas novedis pie cilvēku upuriem 1991. gada janvārī un augustā, un saukt vainīgos pie atbildības. Ulda Anžes Alfrēds Rubiks kalpo ideoloģiskai sistēmai, kurai veltījis dzīvi un kuras sabrukumu nespēj pieņemt, jo tad nāktos pārvērtēt arī pašam sevi un savas vērtības.

Lugā ir lieliska epizode, kurā Rita Aksenoka atklāj, ka politikā nemaz nav bijusi īpaši zinoša. Viņa jautā, Alfrēds Rubiks atbild, skaidro ideoloģiju un partijas taktiku un pats veido savu apsūdzības materiālu. «Viņš runā, un tā, ar savu pārliecību runājot, viņš patiesībā atzīstas. Un es tik rakstu un rakstu,» saka Rita Aksenoka. Precīza dramaturģiska situācija: Rubiku nenodod afekts vai neuzmanība. Viņu nodod paša pārliecība.

Vēsturiskie notikumi nav sakārtoti glītā neatkarības atgūšanas bildītē. Lugā ir uzbrukumi muitas posteņiem, pieminēkļu spridzināšana, OMON darbība, divas paralēlas – LPSR un LR – prokuratūras, Iekšlietu ministrijas ieņemšana, augusta pučs un institucionālā neskaidrība, kurā jaunajai valstij vienlaikus bija jāpastāv un jārada savi darbības mehānismi. Jānis Jonevs nenoliedz faktu, ka bruņotā grupa OMON sākumā piedalījās organizētās noziedzības apkarošanā, arī pati Rita Aksenoka to atzīst. Tāpēc vēl jo biedējošāks ir brīdis, kad spēks, kas it kā sargā likumu, sāk darboties pret jauno tiesisko kārtību.

Arī taisnīgums izrādās nepilnīgs. Rita

ABI VAROŅI SEVI UZSKATA PAR GODĪGIEM UN PRINCIPIĀLIEM

Aksenoka ir nikna un vīlusies, kad OMON lieta tiek nodalīta no Rubika lietas un viņa saprot, ka nevarēs turpināt apsūdzību tā, kā uzskata par nepieciešamu: «Tāpēc, ka lietas ir sadalītas. Tāpēc, ka omonieši paliks nesodīti.» Principialitāte viņai nenozīmē uzvaru par katru cenu. Tā nozīmē darīt savu darbu arī situācijā, kurā pilnīgu taisnīgumu panākt nav iespējams.

LIELO IDEJU SEKAS

Mākslinieks Kristians Brekte scenogrāfijā met labi saskatāmu tiltu no izrādes *Ko var cilvēks* uz *Principiālu nostāju*. Centrā atkal ir filigrāns metāla būris ar smalku režģi, tikai šoreiz tas daudz tiešāk kļūst par Alfrēda Rubika telpu. Uz tā sarkanā zīme ļaujas dažādām asociācijām – PSRS teritorijas kontūrai, ievainojumam, arī Mihaila Gorbačova emblemātiskajai dzimumzīmei.

Aksenoku pāra mājas ainās spēles laukumā tiek uzstumts saliekamais dīvāns ar tautisku segu – tādu, kādas atceramies gan uz mēbelēm, gan zārkiem. Šī pazīstamā sadzīvīskā pasaule ir vajadzīga, lai izmeklētāja neklātu tikai par taisnīguma un profesionālā pienākuma funkciju. Te ļoti svarīgs ir Ainārs Ančevskis – viņa atveidots Gunārs Aksenoks nav vienkārši «izmeklētājas vīrs». Viņš rada māju – vietu, kur var rūpēties, pajokot un atgādināt Ri-

tai, ka ārpus darba eksistē dzīve. Ainārs Ančevskis šo siltumu spēlē bez sentimentalitātes, drīzāk atturīgi, un vīra klātbūtne ļauj labāk saprast arī Ritu Aksenoku.

Aināram Ančevskim un Romānam Bargajam uzticētas vairākas lomas – OMON kaujinieki, laikmeta liecinieki, amatpersonas, cietumnieki un citi epizodiski tēli. Sejas mainās, un rodas sajūta, ka vēsture nav četru cilvēku biogrāfija, bet cilvēku masa, kurā viens un tas pats ķermenis ir te upuris, te vērotājs, te sistēmas pārstāvis.

Būtisks personāžs ir Romāna Bargā tēlotais Raimonds – Rakstnieku savienības šoferis, kurš tika nošauts augusta puča laikā. Šajā šķietami mazajā cilvēkā saduras lielo ideju sekas. Politiķi var runāt par valsti, sociālismu, konstitūciju, bet Raimondam vēsture nav jēdziens – tā šauj. Savukārt Aināra Ančevska pāreja no Gunāra uz citiem, bieži daudz agresīvākiem tēliem ved no privātās pasaules uz anonīmām laikmeta figūrām. Abi aktieri šīs pārvērtības veic precīzi, nepārvēršot katru lomu atsevišķā aktieriskā numurā.

TOMĒR PLAISA

Izrādes smaguma centrs ir Marijas Bērziņas un Ulda Anžes dialogs. Viņu iekšpūvētais, spriedzes pilnais aktierdarbs precīzi pārnēs arī 90. gadu sākuma komunikācijas stilu – laiku, kad cilvēki, šķiet, retāk demonstrēja savu emocionālo stāvokli.

Marijas Bērziņas Rita Aksenoka ir personība ar nesalaužamu mugurkaulu un iznesīgu stāju, taču viņa nav monolīta varone. Viņā ir šaubas, humors, aizkaitinājums un empātija – pat pret cilvēku, kura vērtības ir radikāli pretējas viņas vērtībām. Aktrise savu versmaino temperamentu ļauj vien nojaust gruzdam zem pašcieņas pilnās, korektās ārienes. Tieši šīs mazās cilvēciskās nobīdes man šķiet interesantākas par jebkuru «stiprās sievietes» demonstrāciju.

Uldis Anže dara ko līdzīgu, tikai no pretējās puses. Viņš precīzi uzķer Alfrēda Rubika komunikācijas manieri, tomēr neiet atdarināšanas ceļu un necenšas viņu demonizēt. Viņa Rubiks ir akurāts, ar vieglu pussmaidu un gandrīz stindzinoši mierīgs. Viņš nezaudē kontroli pat tad, kad apkārt dārd komponista Tomasa Anča radītā un skaņu režisora Reiņa Indāna paspilgtinātā skaniskā pasaule – sitieni, ķēžu žvadzoņa un sprādzieni. Alfrēda Rubika miers ir biedējošāks par skaļu agresiju.

...un tad Rita Aksenoka viņam cietumā atnes pielūdzēju nestās dzimšanas dienas puķes. Jānis Jonevs epizodi uzrakstījis gandrīz komiski: pie cietuma stāv tantes ar ziediem (vēl viena Romāna Bargā izpausme), izmeklētāja atrod plastmasas spaini un ienes puķes Rubikam. «Daudz laimes dzimšanas dienā!» viņa pasaka. Pēc ilgstošās atteikšanās runāt Rubiks pēkšņi lūdz viņu atnākt nākamajā dienā. Rita Aksenoka viņu salauž nevis ar draudiem vai ideoloģisku argumentu, bet ar cilvēcisku žestu. Ulda Anžes Rubika pašsavaldības bruņās pirmoreiz parādās plaša.

Lienītes Slišānes gaismas Nacionālā teātra Jaunajā zālē – tā ir plašāka par Aktieru zāli, kurā tiek spēlēta izrāde *Ko var cilvēks*, – precīzi nodala cietuma, mājas, publisko un atmiņu telpu. Savukārt troksnis izrādē uzbrūk no jebkuras puses. Skatītājs nesēž drošā attālumā no 90. gadu sākuma haosa, bet tiek ievilkts tā nervozajā, neprognozējamā vidē.

Man šķiet, ka *Principiāla nostāja* ir veiksmīgāka par izrādi *Ko var cilvēks*. Pirmās daļas nelielās telpas radītā intensitāte un centrālo personību psiholoģiskā spēle ir tās priekšrocība, savukārt otrajā daļā režisoram Robertam Dauburam izdodas ciešāk un skaudrāk savienot dokumentālo materiālu, aktierdarbus, Aksenoku pāra privāto dzīvi un lielās vēstures spriedzi. Izrāde ir plašāka, taču nav izplūdusi.

Ko var cilvēks jautā, ko indivīds spēj izdarīt ar savu dzīvi. *Principiāla nostāja* šo jautājumu padara neērtāku – ko cilvēks dara, kad viņa personiskā pārliecība sastopas ar vēstures lūzumu un citu cilvēku tiesībām? Ko viņš vērtē augstāk – savas taisnības uzvaru vai cilvēka dzīvību?

Jānis Jonevs neatbild ar lozungu. Viņš ļauj saviem pretiniekiem palikt katram pie sava. Atvadoties Alfrēds Rubiks Ritai Aksenokai saka: «Es palikšu pie sava.» Izmeklētāja sāk atbildēt, bet viņš jau zina turpinājumu: «Jūs paliksiet pie sava.»

Principiāla nostāja pati par sevi vēl nav tikums. Nav vērtība, kā izrādās. Nacionālais teātris savā jaunākajā izrādē liek par to domāt jaudīgā veidā. ■

PRINCIPIĀLA NOSTĀJA

Nacionālā teātra Jaunajā zālē 14.X–15.XI
Biļetes *Biļešu paradīzes* tīklā EUR 38–42